

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Мартинюк Оксани Анатоліївни

«Соціально-психологічні особливості етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст.»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 053 «Психологія»
в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

В умовах боротьби України за свою самобутність актуалізується проблема розвитку етнонаціональної самосвідомості сучасної української молоді. Вирішення цієї проблеми потребує розуміння особливостей процесу етнонаціонального самоусвідомлення сучасної української молоді, котрий продовжує процес етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в особливі історичні періоди розвитку та утвердження масової свідомості українців як етнічної нації. Тому актуальність і значущість дослідження О. А. Мартинюк, що присвячено соціально-психологічним особливостям етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX ст. – на початку XX ст., історико-психологічній реконструкції цього процесу та проєкції результатів такої реконструкції на етнонаціональне самоусвідомлення сучасної української молоді, не викликає сумніву.

Роботу виконано в межах комплексної науково-дослідної теми відділу психології мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України «Соціально-психологічні ефекти взаємодії спільнотних ідентичностей в умовах міждержавного воєнно-політичного протистояння» (державний реєстраційний номер теми – № 0122U000841).

Аналіз змісту дисертації дозволяє вважати, що дисертантка отримала нові важливі наукові результати. Вперше обґрунтовано сутність соціально-психологічної категорії етнонаціонального самоусвідомлення як процесу набуття особою або спільнотою етнонаціональної самосвідомості через

сприймання, розуміння і засвоєння змісту соціально-психологічних явищ, що існують як на етнічному, так і громадянсько-політичному рівнях, і відтак визначають належність, ідентичність і ціннісні уподобання індивідуальних або колективних суб'єктів у відповідній сфері життєдіяльності.

Теоретично виокремлено змістові сторони етнонаціонального самоусвідомлення української молоді у другій половині XIX ст. – на початку XX ст.: «дотримання етнонаціональних традицій», «визнання етнонаціональної доцільності», «прагнення етнонаціональної консолідації» й «плекання етнонаціональної самобутності». Також виявлено й описано психологічне значення особливостей етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX ст. – на початку XX ст.: «розуміння важливості просвітництва», «спільна організаційна активність», «психосоціальне наснаження традиціями», «єднання з людьми з оточення» і «залучення до простору колективного буття».

Встановлено зміст оцінок особливостей етнонаціонального самоусвідомлення сучасною українською молоддю; виявлено помірні міжстатеві й незначні регіональні відмінності, дещо більші – за мовою спілкування; визначено суттєвий вплив ідентифікації з громадою й українцями як спільнотою.

Переконливо доведено, що особливе місце в етнонаціональному самоусвідомленні української молоді займає історичний період другої половини XIX ст. – початку XX ст., коли відбулися принципові зміни в розвитку й утвердженні масової свідомості українців як етнічної нації.

Практичне значення отриманих результатів дослідження засвідчує те, що відображення особливостей етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX ст. – на початку XX ст. в етнонаціональній самосвідомості сучасної української молоді сприятиме поглибленню психологічного змісту її громадянського й патріотичного виховання. Теоретичні положення та емпіричні результати дисертації можуть

застосовуватися під час викладання соціальної психології та етнопсихології здобувачам вищої освіти.

Обґрунтованість наукових положень і висновків, які презентовано в дисертації, підтверджено, як її теоретико-методологічними засадами, так і використаним комплексом методів (теоретичних й емпіричних).

Результати дослідження О. А. Мартинюк впроваджено в освітній процес Національного університету «Києво-Могилянська академія» і Львівського національного університету імені Івана Франка, що засвідчено відповідними довідками. Результати дослідження апробовано на восьми Міжнародних науково-практичних конференціях (2020-2022 рр.).

На позитивну оцінку заслуговує чіткість структури дисертації, що презентує послідовність вирішення завдань та етапи проведення наукового дослідження. Дисертація складається з анотацій (українською й англійською мовами), вступу, трьох розділів і висновків до них, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основні положення анотації та дисертації є ідентичними. У вступі подано переконливе обґрунтування актуальності теми, мету, завдання, предмет, об'єкт і методи дослідження, що підтверджує належний науковий рівень дисертантки.

Ознайомлення з першим розділом дисертації дозволяє зробити висновок про ретельний теоретичний аналіз наукових і літературних джерел іноземних й українських авторів із проблеми дослідження. Це дозволило дисертантці обґрунтувати зміст етнонаціонального самоусвідомлення як соціально-психологічної категорії та виявити його місце в категоріальному полі психології. А також схарактеризувати зміст основних наукових підходів до дослідження етнонаціонального самоусвідомлення: історіогенетичного, функціонального, онтогенетичного, етнокомунікативного і структурного.

Привертають увагу виокремлені дисертанткою на теоретичному рівні змістові сторони етнонаціонального самоусвідомлення української молоді у другій половині XIX ст. – на початку XX ст.: «дотримання етнонаціональних

традицій», «визнання етнонаціональної доцільності», «прагнення етнонаціональної консолідації» й «плекання етнонаціональної самобутності».

В другому розділі дисертації представлено змістове наповнення виокремлених сторін етнонаціонального самоусвідомлення й результати аналізу відображення цих сторін у знаннях, уявленнях, емоціях, почуттях, мотивації й діяльності сучасної молоді. Визначено масив проявів цих сторін, котрі мають узагальнений або конкретизований зміст та містять когнітивний, афективний і поведінковий компоненти. Схвалення заслуговує висновок про те, що кожна сторона етнонаціонального самоусвідомлення містить етнічну складову. Водночас дві сторони, «визнання етнонаціональної доцільності» і «прагнення етнонаціональної консолідації», містять ще й громадянсько-політичну складову.

В третьому розділі дисертації розкрито методологічні засади емпіричного дослідження, результати експертної оцінки фрагментів літературних джерел та емпіричні результати у вигляді історико-психологічної реконструкції етнонаціонального самоусвідомлення української молоді другої половини XIX ст. – початку XX ст. та проєкції її результатів на етнонаціональну самосвідомість сучасної української молоді.

Заслугою дисертантки вважаємо коректно обрані емпіричні методи. Зокрема факторний аналіз, внаслідок застосування якого їй вдалося визначити 15 фрагментів літературних джерел, які повною мірою відображають соціально-психологічний зміст досліджуваного явища.

Привертає увагу й авторська характеристика соціально-психологічного змісту визначених у роботі п'яти найбільш імовірних особливостей етнонаціонального самоусвідомлення української молоді досліджуваного періоду: 1) «розуміння важливості просвітництва»; 2) «спільна організаційна активність»; 3) «психосоціальне наснаження традиціями»; 4) «єднання з людьми з оточення»; 5) «залучення до простору колективного буття». Важливим результатом дослідження є й те, що респонденти високо оцінили значення всіх п'яти особливостей етнонаціонального самоусвідомлення в

історичному аспекті, як для себе особисто, так для всієї сучасної української молоді.

Загалом одержані теоретичні та практичні результати, які засвідчують досягнення поставленої мети і вирішення визначених завдань дослідження, подано у висновках. Висновки є логічними і ґрунтовними, їх зміст повною мірою й чітко розкриває основні здобутки дисертації.

Рисунки, таблиці й додатки, які подано в дисертації, наочно презентують якісні й кількісні результати дослідження та сприяють повноті їх сприймання.

Зміст, структура й обсяг дисертації відповідають чинним вимогам. Стиль викладу положень, результатів і висновків дисертації є науковим.

Згідно проведеного аналізу змісту дисертації, дотримання дисертанткою вимог академічної доброчесності вбачається в наданні повної та достовірної інформації про авторів ідей, тверджень і результатів, що застосовувалися для обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження, з відповідним покликанням на джерела.

Основні положення і результати дослідження розкрито дисертанткою у 9 публікаціях, із-поміж яких 5 статей у наукових фахових виданнях України категорії «Б» та 1 стаття у міжнародному науковому журналі.

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію та наукові здобутки О. А. Мартинюк, відзначимо окремі дискусійні питання та висловимо такі зауваження і побажання:

1. Обґрунтовуючи теоретичні засади дослідження етнонаціонального самоусвідомлення, авторка проаналізувала значну кількість праць іноземних й українських науковців. Вважаємо, що робота значно виграла, якщо була б доповнена аналізом основних підходів іноземних учених до вивчення окремо етнічного самоусвідомлення та окремо національного самоусвідомлення.

2. Позитивної оцінки заслуговують одержані емпіричні результати у вигляді історико-психологічної реконструкції етнонаціонального самоусвідомлення української молоді, яка жила в другій половині XIX ст. –

на початку ХХ ст. та проєкції її результатів на етнонаціональну самосвідомість сучасної української молоді. Характеризуючи таку сторону етнонаціонального самоусвідомлення, як «Плекання етнонаціональної самобутності», авторка виокремила такий її прояв – позитивне самоствердження в протиставленні Ми – Вони.

Тому, думаємо, що в перспективі було б цікаво дослідити психологічні особливості розвитку етнонаціональної самосвідомості сучасної української молоді через проєкцію історико-психологічної реконструкції етнонаціонального самоусвідомлення молоді, котра жила на території України в другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст., однак належала до іншої нації.

3. На увагу заслуговує те, що до емпіричного дослідження авторка залучила велику кількість респондентів – 2202 особи різного віку та статі, котрі знаходилися в різних регіонах країни. Однак контингент досліджуваних є нерівномірним. А саме – кількість респондентів жіночої статі становить 85,4%, кількість респондентів із Київської області – 38%.

На С. 159-160 авторка зокрема відзначила, що «Непропорційне перевищення частки київських студентів суперечить соціологічним вимогам до опитувань, але не заважає пошукові психологічних закономірностей». Проте варто було б детальніше пояснити, чому нерівномірність представлення різних груп респондентів не суперечить пошуку психологічних закономірностей.

4. В тексті дисертації подекуди є технічні огріхи оформлення.

Проте висловлені зауваження і побажання не знижують загальної позитивної оцінки й наукової цінності дисертації.

Дисертація є самостійним завершеним науковим дослідженням, що містить нові обґрунтовані результати, які сприяють вирішенню актуальних і важливих завдань сучасної психології.

Дисертація «Соціально-психологічні особливості етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст.» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 502 від 19 травня 2023 року), а її авторка, Мартинюк Оксана Анатоліївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Бердянського державного
педагогічного університету

Любов СПІВАК

Лідия Фекта
Людмила Рівак
засвідчую
Гор
Тюганов

